

ПЛЕНУМ ВИЩОГО ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

29 травня 2013 року

м. Київ

№ 10

Про деякі питання практики
застосування позовної давності у
вирішенні господарських спорів

**Із змінами і доповненнями, внесеними
постановами пленуму Вищого господарського суду України
від 17 грудня 2013 року № 13,
від 10 липня 2014 року № 6**

Відповідно до пункту 6 частини другої статті 36 Закону України "Про
судоустрій і статус суддів" пленум Вищого господарського суду України
постановляє:

З метою забезпечення правильного і однакового застосування позовної
давності у вирішенні господарських спорів дати господарським судам такі
роз'яснення.

1. Загальні питання застосування позовної давності

1.1. Позовна давність, за визначенням статті 256 Цивільного кодексу
України (далі - ЦК України), - це строк, у межах якого особа може звернутися
до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу. Отже,
позовна давність є інститутом цивільного права і може застосовуватися
виключно до вимог зі спорів, що виникають у цивільних відносинах,
визначених у частині першій статті 1 ЦК України, та у господарських
відносинах (стаття 3 Господарського кодексу України, далі - ГК України).

З урахуванням приписів частини другої статті 1 ЦК України правила
позовної давності, передбачені цим Кодексом, не застосовуються (якщо інше не
встановлено законом) до правовідносин, які виникають у зв'язку із
застосуванням державними органами щодо підприємств, установ, організацій
та громадян-суб'єктів підприємницької діяльності встановленої законодавством
відповідальності за вчинення протиправних дій, у тому числі за порушення
правил здійснення підприємницької діяльності (зокрема, й вимог
конкурентного законодавства).

Водночас необхідно мати на увазі, що, оскільки закон (пункт 10 частини
другої статті 16, стаття 21 ЦК України, абзац третьої частини другої статті 20 ГК
України) визначає визнання недійсними актів державних та інших органів, що
суперечать законодавству і порушують права та законні інтереси осіб, як спосіб
захисту цивільних прав, то до позовних заяв юридичних осіб і зазначених
громадян про визнання недійсними таких актів застосовується загальна позовна

давність (з урахуванням, водночас, викладеного в підпункті 3 пункту 5 розділу II "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства" від 20.12.2011 № 4176-VI).

Крім того, якщо відносини, які виникають між юридичними або фізичними особами з одного боку і державними та іншими органами - з іншого, мають цивільно-правовий або господарсько-правовий характер, в яких ці органи виступають на рівних засадах з іншими учасниками відповідних відносин (наприклад, у зв'язку з виконанням цивільно-правових чи господарсько-правових договорів, відшкодуванням матеріальної або моральної шкоди, із зобов'язань у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави тощо), то у вирішенні відповідних спорів також застосовується позовна давність - загальна або спеціальна, у залежності від змісту позовних вимог.

1.2. За змістом частини другої статті 9 ЦК України та частини першої статті 223 ГК України позовна давність має застосовуватися до вимог, що випливають з майново-господарських зобов'язань, визначених статтею 175 ГК України.

Що ж до вимог, які виникають з організаційно-господарських зобов'язань (стаття 176 ГК України), то позовна давність застосовується до тієї їх частини, яка за своєю правовою природою має ознаки цивільного зобов'язання. Відповідні випадки можуть мати місце, зокрема, у відносинах, які виникли між: суб'єктом господарювання і власником, який є засновником цього суб'єкта; суб'єктами господарювання, які разом організують об'єднання підприємств чи господарське товариство, і органами управління цих об'єднань; суб'єктами господарювання у разі, якщо один є дочірнім підприємством іншого.

1.3. Частиною другою статті 223 та статтею 250 ГК України встановлено строки застосування адміністративно-господарських санкцій. Ці строки не є позовною давністю, оскільки відносини, у яких вони застосовуються, за своїм характером є публічно-правовими, і застосування цих строків здійснюється господарським судом незалежно від наявності відповідної заяви сторони у справі.

1.4. Позовна давність застосовується у розгляді вимог кредиторів за грошовими зобов'язаннями у провадженні зі справ про банкрутство, за винятком випадків, коли підставою цих вимог є виконавчі документи або якщо у відповідних вимогах судом вже було відмовлено в порядку позовного провадження.

1.5. За змістом пункту 6 Прикінцевих і перехідних положень ЦК України правила цього Кодексу щодо позовної давності стосуються тільки тих позовів, строк пред'явлення яких, встановлений попереднім законодавством, не сплив до 1 січня 2004 року. Якщо ж строк позовної давності закінчився до зазначеної дати, то до відповідних відносин застосовуються правила про позовну давність, передбачені Цивільним кодексом Української РСР 1963 року.

1.6. Передбачений статтею 88 Закону України "Про нотаріат" строк давності вчинення виконавчого напису за своєю правовою природою не є позовною давністю, оскільки відповідна дія виступає як окремий (позасудовий) спосіб захисту цивільних прав.

2. Питання впливу позовної давності

2.1. Частиною третьою статті 267 ЦК України передбачена можливість застосування позовної давності, у тому числі й спеціальної, лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення рішення судом. Посилання сторони на вплив позовної давності в процесі касаційного перегляду судового рішення не вважається такою заявою.

У суді апеляційної інстанції заявити про вплив позовної давності може сторона у спорі, яка доведе неможливість подання відповідної заяви в суді першої інстанції, зокрема у разі, якщо відповідну сторону не було належним чином повідомлено про час і місце розгляду справи місцевим господарським судом.

Згадану заяву може бути зроблено і в процесі нового розгляду справи, який здійснюється після скасування судового рішення (судових рішень) за результатами його касаційного перегляду.

Заява про вплив позовної давності, зроблена будь-якою іншою особою (в тому числі й учасником судового процесу, включаючи прокурора, який не є стороною у справі), крім сторони у спорі, не є підставою для застосування судом позовної давності. Зокрема, частиною четвертої статті 27 Господарського процесуального кодексу України (далі - ГПК) передбачено, що треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, користуються процесуальними правами сторони (за певними винятками); при цьому права сторони, визначені, зокрема, статтею 22 та іншими нормами цього Кодексу, є саме процесуальними, в той час як згаданий припис статті 267 ЦК України є нормою права матеріального і не може розумітися як можливість застосування господарським судом позовної давності за заявами зазначених третіх осіб.

Якщо відповідачів у справі два чи кілька, суд вправі відмовити в задоволенні позову за наявності згаданої заяви лише одного з них, оскільки позовну давність законом визначено саме для позивача у справі як строк, у межах якого він може звернутися до суду.

У разі здійснення господарським судом у порядку статті 24 ГПК заміни неналежного відповідача належним зроблена попереднім (неналежним) відповідачем заява про застосування позовної давності у розгляді позовних вимог щодо належного відповідача судом до уваги не береться.

Законом не встановлено вимог щодо форми заяви сторони про вплив позовної давності. Відтак її може бути викладено у відзиві на позов або у вигляді окремого клопотання, письмового чи усного. В останньому випадку воно обов'язково має бути зазначене в протоколі судового засідання (пункт 6 частини другої статті 811 ГПК); господарський суд може також запропонувати відповідачеві викласти таку заяву в письмовій формі та долучити її до матеріалів справи.

(абзац сьомий підпункту 2.1 пункту 2 із змінами, внесеними згідно з постановою пленуму Вищого господарського суду України від 10.07.2014 р. № 6)

Якщо сторону у справі, якою зроблено заяву про застосування позовної давності, замінено її правонаступником, то в силу припису частини другої статті 25 ГПК така заява є обов'язковою і для її правонаступника, й відтак повторної заяви останнього про застосування позовної давності не вимагається.

Суддя не повинен з власної ініціативи зазначати про вплив позовної давності. Якщо ж зацікавлена сторона посиляється на вплив такої давності, суддя вправі запропонувати кожній із сторін подати відповідні докази з даного питання, в тому числі в порядку підготовки справи до розгляду.

2.2. За змістом частини першої статті 261 ЦК України позовна давність застосовується лише за наявності порушення права особи.

Отже, перш ніж застосувати позовну давність, господарський суд повинен з'ясувати та зазначити в судовому рішенні, чи порушене право або охоронюваний законом інтерес позивача, за захистом якого той звернувся до суду. У разі коли такі право чи інтерес не порушені, суд відмовляє в позові з підстав його необґрунтованості. І лише якщо буде встановлено, що право або охоронюваний законом інтерес особи дійсно порушені, але позовна давність вплила і про це зроблено заяву іншою стороною у справі, суд відмовляє в позові у зв'язку зі впливом позовної давності - за відсутності наведених позивачем поважних причин її пропусчення.

Позовна давність не є інститутом процесуального права та не може бути відновлена (поновлена) в разі її впливу, але за приписом частини п'ятої статті 267 ЦК України позивач вправі отримати судовий захист у разі визнання поважними причин пропуску позовної давності.

(абзац третій підпункту 2.2 пункту 2 із змінами, внесеними згідно з постановою пленуму Вищого господарського суду України від 10.07.2014 р. № 6)

Питання щодо поважності цих причин, тобто наявності обставин, які з об'єктивних, незалежних від позивача підстав унеможлилювали або істотно утруднювали своєчасне подання позову, вирішується господарським судом у кожному конкретному випадку з урахуванням наявних фактичних даних про такі обставини. Щодо фізичної особи (громадянина) останніми можуть бути документально підтверджені тяжке захворювання, тривале перебування поза місцем свого постійного проживання (наприклад, за кордоном) тощо. Стосовно підприємства (установи, організації) зазначені обставини не можуть братися судом до уваги, оскільки за відсутності (в тому числі й з поважних причин) особи, яка представляє його в судовому процесі, відповідне підприємство (установа, організація) не позбавлене права і можливості забезпечити залучення до участі у такому процесі іншої особи; відсутність зазначеної можливості підлягає доведенню на загальних підставах.

Закон не визначає, з чиєї ініціативи суд визнає причини пропусчення позовної давності поважними. Як правило, це здійснюється за заявою (клопотанням) позивача з наведенням відповідних доводів і поданням належних та допустимих доказів. Відповідна ініціатива може виходити й від інших учасників судового процесу, зокрема, прокурора, який не є стороною у справі.

Висновок про застосування позовної давності відображається у мотивувальній частині рішення господарського суду.

2.3. Якщо позовні вимоги господарським судом визнано обґрунтованими, а стороною у справі заявлено про вплив позовної давності, то суд зобов'язаний застосувати до спірних правовідносин положення статті 267 ЦК України та вирішити питання про наслідки такого впливу (тобто або відмовити в позові у

зв'язку зі спливом позовної давності, або, за наявності поважних причин її пропущення, - захистити порушене право, але в будь-якому разі вирішити спір з посиланням на зазначену норму ЦК України).

(пункт 2 доповнено підпунктом 2.3 згідно з постановою пленуму Вищого господарського суду України від 10.07.2014 р. № 6)

3. Загальна і спеціальна позовна давність та збільшення строку позовної давності

3.1. У ЦК України встановлено як загальну, тривалістю у три роки (стаття 257), так і спеціальну позовну давність (стаття 258), скорочену або більш тривалу порівняно із загальною.

Спеціальна позовна давність підлягає застосуванню лише у випадках, прямо передбачених законом.

У зв'язку з цим господарським судам необхідно мати на увазі, зокрема, таке.

За приписами пункту 4 частини другої статті 258 і статті 681 ЦК України до вимог у зв'язку з недоліками проданого товару застосовується позовна давність в один рік. А частиною восьмою статті 269 ГК України передбачено шестимісячний строк пред'явлення позовів, що впливають з поставки товарів неналежної якості. Однак це не один і той самий строк, а два різні строки, оскільки перший з них (річний) застосовується щодо договорів купівлі-продажу (стаття 655 ЦК України), а другий (шестимісячний) - договорів поставки (стаття 265 ГК України, стаття 712 ЦК України). Різниця між ними полягає ще й у тому, що законом не передбачено можливості захисту порушеного права в разі пропущення, в тому числі й з поважних причин, шестимісячного строку пред'явлення позову. Отже, у вирішенні питання про застосування зазначених строків господарському суду слід ретельно з'ясовувати правову природу укладеного сторонами договору на предмет його відповідності ознакам договору купівлі-продажу або поставки.

Що ж до позовів постачальників (продавців) до одержувачів (покупців) про стягнення вартості товару, від оплати якого останні відмовилися з посиланням на його неналежну якість, то у таких спорах застосовується загальна позовна давність, оскільки ці вимоги пов'язані з розрахунками за товар.

3.2. Щодо вимог про стягнення неустойки (штрафу, пені) застосовується позовна давність в один рік. А при стягненні сум збитків, заподіяних у зв'язку зі сплатою неустойки (штрафу, пені), застосуванню підлягає загальна позовна давність.

3.3. За правилами частини першої статті 259 ЦК України сторонам дозволено за домовленістю збільшувати встановлену законом як загальну, так і спеціальну позовну давність.

Умова про збільшення позовної давності може бути вміщена як в укладеному сторонами договорі купівлі-продажу, поставки, надання послуг тощо, так і в окремому документі або в листах, телеграмах, телефонограмах та інших документах, якими обмінювалися сторони і які повинні однозначно свідчити про досягнення згоди сторін щодо збільшення строку позовної давності.

Частина друга згаданої статті ЦК України забороняє скорочення встановленої законом позовної давності. Відтак договір (умова договору) щодо скорочення зазначеного строку має визнаватися господарським судом недійсним, у тому числі й з ініціативи суду (пункт 1 статті 83 ГПК).

Наведене у попередньому абзаці стосується й умови договору, пов'язаної зі зміною порядку обчислення позовної давності, що в силу вимог частини другої статті 260 ЦК України не допускається (наприклад, обчислення позовної давності не з моменту прострочення виконання зобов'язання, а з дати, визначеної шляхом зворотного підрахунку певного строку від дати звернення з позовом до господарського суду).

(підпункт 3.3 пункту 3 доповнено новим абзацом четвертим згідно з постановою пленуму Вищого господарського суду України від 10.07.2014 р. № 6, у зв'язку з цим абзац четвертий вважати абзацом п'ятим)

Умова укладеного сторонами договору про те, що останній діє до повного виконання зобов'язань не є умовою про збільшення позовної давності, оскільки остання за своєю правовою природою є певним періодом у часі (частина перша статті 251, стаття 256 ЦК України), який починається від конкретного дня і спливає також у певний момент часу.

3.4. Передбачений статтею 48 Закону України "Про іпотеку" тримісячний строк для оскарження в суді прилюдних торгів за своєю правовою природою є спеціальною (скороченою) позовною давністю стосовно відповідних позовних вимог осіб, зазначених у цій нормі (іпотекодержателя, іпотекодавця, боржника, іншого учасника прилюдних торгів).

Такою ж позовною давністю є встановлений частиною другою статті 20 Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)" місячний строк подання заяви про визнання недійсною угоди, укладеної на аукціоні, конкурсі, - стосовно учасників аукціону, конкурсу або органу приватизації.

До позовних же вимог, пов'язаних з оскарженням прилюдних торгів та визнанням недійсними згаданих угод і заявлених іншими особами, які не належать до кола осіб, визначених згаданими нормами, застосовується загальна позовна давність згідно з приписами ЦК України.

Подібним чином вирішується й питання щодо застосування визначеного частиною першою статті 50 Закону України "Про акціонерні товариства" тримісячного строку оскарження акціонером рішення загальних зборів або порядку прийняття такого рішення: стосовно акціонера господарського товариства даний строк є спеціальною (скороченою) позовною давністю, для інших же осіб, які оскаржують у судовому порядку згадані рішення, діє загальна позовна давність.

(підпункт 3.4 пункту 3 доповнено абзацом згідно з постановою пленуму Вищого господарського суду України від 17.12.2013 р. № 13)

4. Перебіг позовної давності

4.1. Початок перебігу позовної давності визначається за правилами статті 261 ЦК України. Якщо у передбачених законом випадках з позовом до господарського суду звернувся прокурор, що не є позивачем, то позовна

давність обчислюватиметься від дня, коли про порушення свого права або про особу, яка його порушила, довідався або мав довідатися саме позивач, а не прокурор. У таких випадках питання про визнання поважними причин пропущення позовної давності може порушуватися перед судом як прокурором, так і позивачем у справі.

У разі коли згідно із законом позивачем у справі виступає прокурор (частина друга статті 29 ГПК), позовна давність обчислюється від дня, коли про порушення або про особу, яка його допустила, довідався або мав довідатися відповідний прокурор.

Якщо порушення права мало місце до призначення ліквідаційної комісії, а позов подається у процесі ліквідації юридичної особи, перебіг позовної давності починається з моменту, коли про порушене право чи про особу, що його порушила, стало відомо чи мало стати відомо правовласникові, а не ліквідаційній комісії.

У зв'язку з наведеним господарськими судами не можуть братися до уваги також доводи новопризначеного (новообраного) керівника підприємства, установи, організації про те, що він дізнався про порушене право очолюваної ним юридичної особи лише з часу свого призначення (обрання), оскільки позовна вимога заявляється про захист прав саме юридичної особи, а не прав її керівника.

4.2. У зобов'язальних правовідносинах, в яких визначено строк виконання зобов'язання, перебіг позовної давності починається з дня, наступного за останнім днем, у який відповідне зобов'язання мало бути виконане.

Якщо договором чи іншим правочином визначено різні строки виконання окремих зобов'язань, що з нього виникають (наприклад, у зв'язку з поетапним виконанням робіт або з розстроченням оплати), позовна давність обчислюється окремо стосовно кожного з таких строків. Позовна давність за позовами, пов'язаними з простроченням почасових платежів (проценти за користування кредитом, орендна плата тощо), обчислюється окремо за кожним простроченим платежем.

За зобов'язаннями, строк виконання яких не визначений або визначений моментом вимоги, перебіг позовної давності починається від дня, коли у кредитора виникає право пред'явити вимогу про виконання зобов'язання (абзац другий частини п'ятої статті 261 ЦК України), тобто після закінчення: або передбаченого частиною другою статті 530 ЦК України семиденного строку від дня пред'явлення вимоги; або передбаченого іншим актом цивільного законодавства чи договором іншого пільгового строку, в який боржник має виконати зобов'язання. Виняток з цього правила становлять випадки, коли із закону або з договору випливає обов'язок негайного виконання зобов'язання: у такому разі перебіг позовної давності починається від дня пред'явлення вимоги кредитором.

4.3. Якщо відповідно до чинного законодавства або договору неустойка (пеня) підлягає стягненню за кожний день прострочення виконання зобов'язання, позовну давність необхідно обчислювати щодо кожного дня окремо за попередній рік до дня подання позову, якщо інший період не встановлено законом або угодою сторін. При цьому, однак, слід мати на увазі положення частини шостої статті 232 ГК України, за якими нарахування

штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язання, якщо інше не встановлено законом або договором, припиняється через шість місяців від дня, коли зобов'язання мало бути виконано. Даний шестимісячний строк не є позовною давністю, а визначає максимальний період часу, за який може бути нараховано штрафні санкції (якщо інший такий період не встановлено законом або договором).

Порядок обчислення позовної давності не може бути змінений за угодою сторін, тому, зокрема, умови договору, за якими сторони встановили, що така давність обчислюється не з моменту прострочення платежу, а з іншої дати, що визначається шляхом зворотного відрахування шести місяців від дати пред'явлення вимоги, суперечать вимогам закону і не застосовуються судом.

4.4. Правила переривання перебігу позовної давності (стаття 264 ЦК України) застосовуються господарським судом незалежно від наявності чи відсутності відповідного клопотання сторін у справі, якщо в останній є докази, що підтверджують факт такого переривання. При цьому господарським судом слід мати на увазі таке.

4.4.1. У дослідженні обставин, пов'язаних із вчиненням зобов'язаною особою дії, що свідчить про визнання нею свого боргу або іншого обов'язку (частина перша статті 264 ЦК України), господарському суду необхідно у кожному випадку встановлювати, коли конкретно вчинені боржником відповідні дії, маючи на увазі, що переривання перебігу позовної давності може мати місце лише в межах строку давності, а не після його спливу.

До дій, що свідчать про визнання боргу або іншого обов'язку, можуть, з урахуванням конкретних обставин справи, належати:

визнання пред'явленої претензії;

зміна договору, з якої вбачається, що боржник визнає існування боргу, а так само прохання боржника про таку зміну договору;

письмове прохання відстрочити сплату боргу;

підписання уповноваженою на це посадовою особою боржника разом з кредитором акта звірки взаєморозрахунків, який підтверджує наявність заборгованості в сумі, щодо якої виник спір;

письмове звернення боржника до кредитора щодо гарантування сплати суми боргу;

часткова сплата боржником або з його згоди іншою особою основного боргу та/або сум санкцій. При цьому якщо виконання зобов'язання передбачалося частинами або у вигляді періодичних платежів і боржник вчинив дії, що свідчать про визнання лише певної частини (чи періодичного платежу), то такі дії не можуть бути підставою для переривання перебігу позовної давності стосовно інших (невизнаних) частин платежу.

Вчинення боржником дій з виконання зобов'язання вважається таким, що перериває перебіг позовної давності, лише за умови, коли такі дії здійснено уповноваженою на це особою, яка представляє боржника у відносинах з кредитором у силу закону, на підставі установчих документів або довіреності.

Бездіяльність боржника (наприклад, неоспорювання ним безспірною списання коштів, якщо така можливість допускається за законом або договором) не свідчить про переривання перебігу позовної давності, оскільки таке переривання можливе лише шляхом вчинення дій.

Визнання боржником основного боргу, в тому числі і його сплата, саме по собі не є доказом визнання ним також і додаткових вимог кредитора (зокрема, неустойки, процентів за користування коштами), а так само й вимог щодо відшкодування збитків і, відтак, не може вважатися перериванням перебігу позовної давності за зазначеними вимогами.

Визнання боржником свого боргу після спливу позовної давності не свідчить про переривання перебігу такої давності.

4.4.2. За змістом частини другої статті 264 ЦК України переривання перебігу позовної давності шляхом пред'явлення позову матиме місце у разі не будь-якого подання позову, а здійсненого з додержанням вимог процесуального закону, зокрема, статей 54, 56, 57 ГПК. Тому якщо господарським судом у прийнятті позовної заяви відмовлено (стаття 62 ГПК) або її повернуто (стаття 63 названого Кодексу), то перебіг позовної давності не переривається. Так само не перериває цього перебігу подання позову з порушенням правил підвідомчості справ.

З урахуванням положення частини четвертої статті 51 ГПК днем подання позову слід вважати дату поштового штемпеля підприємства зв'язку, через яке надсилається позовна заява (а в разі подання її безпосередньо до господарського суду - дату реєстрації цієї заяви в канцелярії суду). Якщо позовну заяву було повернуто, перебіг позовної давності переривається з того дня, коли заяву подано до суду з додержанням установленого порядку.

В разі скасування ухвали господарського суду про відмову у прийнятті позовної заяви або про її повернення перебіг позовної давності переривається з дня первісного подання цієї заяви до суду.

Збільшення або зменшення розміру позовних вимог (частина четверта статті 22 ГПК) не змінює моменту переривання перебігу позовної давності, що настав у зв'язку з поданням позову.

Перебіг позовної давності за вимогою до залученого господарським судом до участі у справі іншого відповідача (частина перша статті 24 ГПК) переривається у день заявлення стороною відповідного клопотання, а за відсутності останнього - з дня винесення господарським судом ухвали про залучення до участі у справі іншого відповідача.

Перебіг позовної давності за вимогою до залученого господарським судом у справі належного відповідача (частина друга тієї ж статті ГПК) переривається з дня винесення господарським судом відповідної ухвали.

Подання позову з недодержанням правил підсудності справ перериває перебіг позовної давності з дня такого подання, оскільки частиною першою статті 17 ГПК передбачено надсилання господарським судом матеріалів справи з позовною заявою за встановленою підсудністю.

4.4.3. З огляду на вимоги частини першої статті 265 ЦК України залишення господарським судом позову без розгляду з підстав, зазначених у частині першій статті 81 ГПК, не зупиняє перебігу позовної давності, тобто перебіг позовної давності, що розпочався до подання позову, продовжується в загальному порядку. Але якщо ухвалу про залишення позову без розгляду буде скасовано з передачею справи на розгляд суду першої інстанції, то перебіг позовної давності вважатиметься зупиненим з моменту подання позовної заяви.

4.5. Частиною другою статті 785 ЦК України передбачено право наймодавця вимагати від наймача сплати неустойки в разі невиконання останнім обов'язку щодо повернення речі. Початок перебігу позовної давності за відповідною вимогою визначається за загальним правилом частини першої статті 261 названого Кодексу (з дня, наступного за тим днем, коли мало бути виконано зобов'язання щодо повернення речі), а не згідно з положенням частини другої статті 786 ЦК України (з моменту повернення речі наймачем), оскільки це положення стосується вимог, зазначених у частині першій тієї ж статті 786 ЦК України, а не вимоги про стягнення згаданої неустойки; у Рішенні Конституційного Суду України від 03.07.2012 № 14-рп/2012 зі справи № 1-20/2012 також зазначено, що положення статті 786 ЦК України щодо початку перебігу позовної давності в один рік застосовується до вимог наймодавця про відшкодування збитків у зв'язку з пошкодженням речі, яка була передана у користування наймачеві, та вимог наймача про відшкодування витрат на поліпшення речі і не поширюється на інші вимоги наймача та наймодавця, які випливають з договору найму (оренди).

Водночас господарським судам необхідно мати на увазі, що відповідна неустойка є самостійним заходом майнової відповідальності у сфері орендних правовідносин, що визначається законодавцем як подвійна плата за користування річчю за час прострочення, і тому щодо неї застосовується загальна, а не спеціальна позовна давність.

4.6. За приписом частини шостої статті 261 ЦК України перебіг позовної давності за регресними зобов'язаннями починається від дня виконання основного зобов'язання. Тому, зокрема, право страховика за договором страхування на подання до суду регресного позову про стягнення з винної особи коштів, виплачених страховиком як страхове відшкодування, виникає з моменту сплати такого відшкодування, а не з моменту виникнення страхового випадку.

4.7. У визначенні перебігу позовної давності за позовами до перевізників, що випливають з договорів перевезення вантажів, слід враховувати таке.

4.7.1. Якщо до подання позову позивач скористався своїм правом на пред'явлення перевізникові претензії, шестимісячний строк позовної давності починається з дня одержання відповіді на претензію або закінчення строку, встановленого для такої відповіді (частина четверта статті 315 ГК України).

Оскільки дотримання претензійного порядку не є обов'язковим, то у вирішенні питання про початок перебігу строку позовної давності в розумінні цієї норми ГК України слід виходити з того, що такий перебіг починається після закінчення строку пред'явлення претензії і строку її розгляду (частини друга і третя статті 315 ГК України), незалежно від того, чи пред'являлася відповідна претензія до перевізника.

4.7.2. У вирішенні спорів, пов'язаних з перевезенням вантажів у прямому міжнародному сполученні, слід враховувати приписи статті 31 Угоди про міжнародне залізничне вантажне сполучення (СМГС) та статті 58 Конвенції про міжнародні залізничні перевезення (КОТІФ).

4.8. У разі відступлення права вимоги іншій особі (стаття 512 ЦК України) перебіг позовної давності для третьої особи, яка заявляє самостійні

вимоги на предмет спору, переривається з дня подання такою третьою особою заяви про вступ у справу.

5. Окремі питання застосування позовної давності

5.1. У статті 268 ЦК України наведено невичерпний перелік вимог, на які позовна давність не поширюється. У частині другій цієї статті передбачено, що законом можуть бути встановлені також інші вимоги, на які не поширюється позовна давність. Але в деяких випадках позовна давність не може поширюватись і на інші категорії вимог, хоча про це прямо й не зазначено у законі.

Так, позовна давність не може поширюватися на вимоги про усунення перешкод у здійсненні власником права користування та розпоряджання своїм майном (стаття 391 ЦК України), оскільки в такому разі йдеться про так зване триваюче правопорушення. Отже, власник може пред'явити такий позов у будь-який час незалежно від того, коли почалося порушення його прав. Обов'язковою умовою негаторного позову є існування порушення прав власника на час пред'явлення такого позову. Водночас у відповідних випадках судам слід враховувати правила про набувальну давність, передбачені статтею 344 названого Кодексу.

5.2. Оскільки зі впливом позовної давності до основної вимоги позовна давність спливає і до додаткової вимоги - стягнення неустойки, звернення стягнення на заставлене майно тощо (стаття 266 ЦК України), то господарським судам слід мати на увазі таке.

До відповідних додаткових вимог належать, крім зазначених у цій нормі, порука і притримання, а також інші види забезпечення виконання зобов'язань, які можуть бути встановлені договором або законом (частина друга статті 546 ЦК України). Водночас до них не відноситься гарантія, яка не залежить від основного зобов'язання.

(абзац другий підпункту 5.2 пункту 5 із змінами, внесеними згідно з постановою пленуму Вищого господарського суду України від 17.12.2013 р. № 13)

Позовна давність обчислюється окремо щодо основної і щодо кожної додаткової вимоги. Відтак можливий вплив позовної давності щодо додаткової вимоги, тоді як за основною вимогою позовна давність триватиме. Але якщо позовна давність спливла за основною вимогою, то вважатиметься, що вона спливла і стосовно додаткової вимоги.

5.3. Зі впливом позовної давності за вимогою про повернення або сплату коштів спливає й позовна давність за вимогою про сплату процентів, передбачених статтями 536, 625 ЦК України, і сум інфляційних нарахувань згідно з тією ж статтею 625 ЦК України (незалежно від періоду часу, за який обчислено відповідні суми процентів та інфляційних нарахувань, оскільки такі суми є складовою загальної суми боргу); так само у разі впливу позовної давності за вимогою про повернення безпідставно набутого майна (статті 1212, 1213 ЦК України) спливає й позовна давність за вимогою про відшкодування доходів від такого майна (стаття 1214 названого Кодексу).

5.4. У разі якщо особа захищає корпоративні права, пов'язані з її майновим правом, то до відповідних правовідносин застосовуються положення про позовну давність.

У спорах про переведення прав та обов'язків покупця акцій акціонерного товариства за договором про їх відчуження та про оскарження рішення загальних зборів цього товариства або порядку прийняття такого рішення акціонером, права та охоронювані законом інтереси якого порушено таким рішенням, застосовується спеціальна позовна давність у три місяці, встановлена статтями 7 і 30 Закону України "Про акціонерні товариства".

5.5. У розгляді позовних вимог, пов'язаних з переведенням на співвласника прав та обов'язків покупця у разі порушення переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності, з урахуванням приписів пункту 3 частини другої статті 258 та статті 362 названого Кодексу застосуванню підлягає спеціальна позовна давність в один рік.

5.6. Частиною третьою статті 322, частиною п'ятою статті 324 ГК України встановлено особливості визначення та перебігу позовної давності за вимогами, що впливають з неналежної якості робіт за договором підряду на капітальне будівництво і за договором підряду на проведення проектних і досліджувальних робіт (у тому числі й стосовно статей 863 і 864 ЦК України, які по-іншому, ніж зазначені норми ГК України, визначають строки та момент початку перебігу позовної давності). Оскільки ГК України є спеціальним законодавчим актом щодо ЦК України в регулюванні господарсько-правових відносин, господарські суди у вирішенні відповідних спорів мають керуватися саме приписами ГК України.

5.7. Постановою Верховної Ради України від 14.07.93 № 3382-ХІІ ратифіковано Конвенцію про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів, підписану 14.07.74 від імені України у м. Нью-Йорку (далі - Конвенція). Відповідно до листа Міністерства закордонних справ України від 21.02.2001 № 21/19-612-267 положення Конвенції набрали чинності для України з 01.04.94.

Відповідно до статті 3 Конвенції ця Конвенція застосовується лише в тих випадках, коли комерційні підприємства сторін договору міжнародної купівлі-продажу товарів у момент його укладення перебувають у Договірних державах. Оскільки Конвенція не передбачає іншого, вона застосовується незалежно від права, яке могло б підлягати застосуванню на підставі норм міжнародного приватного права. Конвенція не застосовується в тих випадках, коли сторони договору купівлі-продажу в ясній формі виключили її застосування.

У статті 8 Конвенції позовну давність встановлено тривалістю у чотири роки.

Господарським судам слід враховувати, що згідно зі статтею 9 Конституції України Конвенція є частиною національного законодавства України, а частиною другою статті 19 Закону України "Про міжнародні договори України" визначено, що якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

У приписі частини другої статті 17 Закону України "Про міжнародні договори України" визначено, що на запит органів, які застосовують міжнародні договори України, Міністерство закордонних справ України надає інформацію з питань, що виникають у зв'язку з виконанням міжнародних договорів України, зокрема, про склад учасників Конвенції. До кола цих органів належать і господарські суди.

5.8. У вирішенні питань, пов'язаних із застосуванням позовної давності у справах, що виникають у зв'язку з визнанням недійсними правочинів (господарських договорів), господарським судам слід враховувати викладене в пункті 2.8 постанови пленуму Вищого господарського суду України від 28.05.2013 № 11 "Про деякі питання практики вирішення господарськими судами спорів про визнання недійсними правочинів (господарських договорів)".

6. Визнати такими, що втратили чинність, роз'яснення президії Вищого арбітражного суду України:

- від 16.04.93 № 01-6/438 "Про деякі питання застосування позовної давності при вирішенні господарських спорів";

- від 20.07.94 № 02-5/468 "Про строк позовної давності за позовом поставщиків (виготовлювачів) про стягнення вартості поставленої продукції, від сплати якої покупець (одержувач) повністю або частково відмовилися за мотивом її неналежної якості";

- від 18.08.95 № 02-5/594 "Про практику застосування Закону України "Про внесення змін до статті 71 Цивільного кодексу України".

Голова Вищого
господарського суду України

(підпис)

В. Татьков

Секретар пленуму Вищого
господарського суду України

(підпис)

Г. Кравчук